

ВЪВЕЖДАНЕ В ХРАМА НА МЕЛПОМЕНА

Мариана Цоневска

Възприема-нето на театралния спектакъл е сложен психически процес, при който в детското съзнание се отразява художествено претворената действителност, подчинена на специфичните закони на театъра. Този процес трябва да се разглежда като динамично взаимодействие между спектакъла, като художествено произведение, и възприемащия (детето), който получава информацията от по-особен порядък. Способността мислено да се действа при предпологаеми обстоятелства, да се усеща условността на сценичното действие, е важна предпоставка за възприемане на театралния спектакъл, която може да се формира у учениците от началната училищна възраст. У тях се създава вътрешна активност, способност за контакт с изкуството и готовност за съпреживяване. Експериментално е установено, че най-подходящият период за приобщаване на децата към театъра е възрастта между 7 и 9 години. Практически

театърът навлиза в живота на детето едновременно с постъпването му в училище. През седемгодишната възраст не само са налице обективните условия за масово приобщаване към театралното изкуство, но се формира психологическа готовност за пълноценно възприемане на театрален спектакъл. На базата на наситените слухови и зрителни представи, които логически продължават в останалите психически процеси (въображение, емоции, мислене, памет, воля и т. н.), децата възприемат художествените образи и стигат до елементарни естетически и нравствени оценки.

Театралният спектакъл въздейства едновременно върху няколко сетива и съдейства за развитието на усещанията и възприятията, което се обуславя от неговия нагледно-образен характер. По този начин той е средство за формиране на интелектуалните способности на децата – развиват се паметта, мисленето, речта. При възприемането се създават предпоставки за по-сложни мисловни форми – анализ и синтез, развива се наблюдателността и се изграждат навици за елементарни обоб-

щения. Със своя подчертано емоционален характер театралното представление въздейства силно върху въображението и чувствата на учениците от началната училищна възраст. Започва изграждането на естетически вкус, като децата не само разпознават прекрасното, но и спонтанно реагират на явленията на красотата, стремят се да действат в унисон с усета си към красивото. Художественото развитие се постига главно чрез непосредствено възприемане и преживяване на изкуството и чрез непосредствено възприемане и преживяване на изкуството и чрез собствена естетическа дейност. Способността на човека да разбира, да обича и цени прекрасното не е вродена, наследствена, а се формира от ранно детство като резултат от сложното и продължително изграждане на личността.

Чрез театъра се формира и мотивационната сфера на подрастващите. Мотивите на героите от театралния спектакъл се внушават не само словесно, а и чрез динамичното сценично действие. Детето се насочва към възприемане на комплекса от естетическите, нравствени и интелектуалните мотиви на драматическите герои, като по този начин се усъвършенстват детските представи, понятия, фантазни образи и чувства. Съпреживяването с героите е фантазен процес, който е важен стимулиращ фактор за поведението в началната училищна възраст. Съпреживя-

ването играе важна роля за осмислянето и осъзнаването на мотивите. Децата активно преживяват събитията и постъпки, в които не вземат непосредствено участие. Чрез този процес те осмислят собствените си постъпки, диференцират своето емоционално отношение и оценки. Дълбоката психологическа причина за това явление се дължи на общоизвестния факт, че детето се идентифицира с положителните сценични герои и по този начин активно, мобилизиращо, лично усвоява мотивите на онези от тях, които са с положително поведение. Водейки до осъзнаване на мотивите в поведението на героите, спектакълът се превръща в средство за актуализиране на детските мотиви. Фантазните художествени образи в детските театрални представления удовлетворяват потребностите на децата, реализират в еталон за подражание желанията им и могат да станат двигател на поведението им.

Интересно е, че възприемането на произведенията на изкуството може да стигне до различна степен на сложност и пълнота. Това зависи от възприемащия, от неговата подготвеност или неподготвеност за възприемане, от характера на естетическия му опит, от кръга на неговите интереси и т. н. Детската публика трябва да се подготви за процеса на художественото възприемане, което съдържа три основни момента:

подготовка за възприемане на спектакъла, непосредствено възприемане на театралната постановка и интелектуалното осмисляне на художествената творба.

Близостта на театралния жанр с игровата дейност на децата и голямата му сила на въздействие трябва да се използват не стихийно, случайно и недостатъчно осъзнато, а като част от системата за въздействие, определяща цялостното формиране на детската личност.

Художественото възприемане на театрален спектакъл изисква активност и подготовка на малките ученици. Необходимо е общуването с изкуството да става редовно от най-ранна възраст, като постепенно се усложнява и обогатява художествената информация. Приобщаването на децата към театралното изкуство трябва да развива у тях потребност от този вид изкуство като източник на духовно обогатяване и да съдейства за осъществяване задачите на художественото възпитание в единство със задачите на идейното и нравственото възпитание. Това изисква преди всичко целенасочено запознаване на учениците с определен кръг от най-хубави в идейно и художествено отношение съвременни и класически произведения на театралното изкуство, възпитаващи верен критерий за идейно-естетическа оценка на спектакъла като произведение на изкуството. Именно на тази осно-

ва може и трябва да се развиват у учащите се естетическото възприятие, художественото мислене, емоционалната отзивчивост към прекрасното в изкуството и в живота.

Запознаването на децата с театралното изкуство в процеса на неговото възприемане непременно трябва да съдейства за общото им развитие. Постъпването в началното училище създава обективни, но недостатъчно използвани засега условия за масово целенасочено приобщаване на децата към театъра. Много важно е още от първите класове да започне натрупване на минимум от театрални впечатления, които да се превърнат в основа на естетическото развитие.

В началното училище колективното гледане на спектакли трябва да се превърне в основна форма на приобщаване на децата към театъра. В този случай подоборът се осъществява от учителя, който трябва добре да познава постановката, преди да организира колективно посещение с децата.

Могат да се набележат три основни критерия, които определят до голяма степен ефективността на възприемателното въздействие на театралното посещение върху малките ученици:

1. Съответствие на спектакъла с възрастовите особености на децата или т. нар. „възрастов адрес“ на постановката.

2. Качествено ниво на постановката.

3. Възможност за включване на определен спектакъл в цялостната система за приобщаване към театралното изкуство, опираща се на възрастовите закономерности в естетическото развитие на децата и задачите на учебно-възпитателния процес.

Синтетичността на театралното изкуство (използването на изразни средства, характерни за няколко изкуства) поставя пред детето различни сложни задачи: да следи развитието на действието, внимателно да слуша това, което говорят артистите, да се ориентира за времето и мястото на действието и т. н. Ето защо имаме основание да допуснем, че детето може да пропусне нещо важно, да не успее да обхване явленията като цяло, да не отдели главното от второстепенното, дори да не разбере нищо. Неразбираемостта води до създаване на повърхностни връзки и проникването в идейно-художествената стойност на спектакъла се затруднява. Това именно налага непременно да се прави подбор на спектаклите, които ще се гледат. Добре е първоначалният етап за приобщаване на децата към театралното изкуство да започва със спектакъл-приказка, като се има предвид големият интерес на малките ученици към този жанр и значението на приказката за идейно-нравственото им възпитание. В репертоара за деца

от начална училищна възраст определено място, разбира се, трябва да заемат и съвременната приказка, и пиесите, третиращи актуални теми от действителността.

Подготовката на децата за художествено възприемане не зависи само от подбора на спектакъла, но и от предварителната нагласа за процеса на възприемането. Въздействието на театралното изкуство до голяма степен се определя от непосредствения контакт между сцена и зала, ето защо е необходимо предварително да се мобилизират вниманието, въображението и чувствата на децата. Целта е да се създаде интерес към вида изкуство и конкретната театрална постановка. Това може да се осъществи чрез разнообразни методи и форми на работа – наблюдения, беседи, разговори, показ на илюстративен материал. Учителите трябва предварително да определят идейно-естетическите достойнства на постановката и да преценят какви възпитателни и образователни задачи се осъществяват чрез нея.

Защо е необходимо децата да се подготвят за възприемането на спектакъла? Това се налага, тъй като в случая те се запознават с нов вид изкуство, което използва нови за тях изразни средства. В театъра съществува пряка зависимост и способност на децата за съучастие на възприетия процес, вниманието се концентрира върху основните идейно-художествени

особености на спектакъла, създава се основа на самостоятелни обобщения. Предварителната работа може да се проведе в две насоки, като се преследват и две цели. От една страна, е необходимо децата да се подготвят за възприемането на конкретен спектакъл, като по този начин се повишава ефектът на възпитателното въздействие, а от друга – е нужно системно да се разширяват знанията и кръгзорът на децата в областта на театралното изкуство. Тези знания повишават интереса и активизират процеса на възприемането. Още при първата беседа трябва да се изясни кои от децата са ходили на театър, да се провери спомнят ли си заглавията на гледаните пиеси, какво най-много им е харесало. По този начин учителят добива знания за и театралния опит на учениците до този момент. Преди първото колективно посещение е добре да се проведе беседа, в която по занимателен начин да се насочи вниманието на децата към вида изкуство. В някои страни съществува традиция за тържествено отпразнуване на първото посещение на учениците от I клас в театъра. Трябва да се внимава да не се провежда беседа върху конкретното съдържание на пиесата. Това би унищожило техния интерес. Задачата се състои в това – не предварително да се разяснят на детето темата идеята, характеристиката на образите, а да се създадат благоприятни пред-

поставки за самостоятелна духовна дейност при процеса на възприемането.

Добре е първото колективно посещение да се съпровожда с организирано наблюдение на театралната сграда, като се покажат на учениците сцената, зрителната зала, фойетата, касата за продажба на билети и др. Към предварителната работа може да се отнесе и разглеждането на театралния афиш и програмата към спектакъла. На децата трябва да се поставят изисквания за поведение им в театъра.

Най-важното в предварителната работа е да се създаде повишена емоционална отзивчивост за възприемане на спектакъла. Посещението на театър е празник за децата. Обикновено самото съобщение за предстоящо посещение на театрална постановка поражда у тях радостно вълнение. Още в това празнично настроение откриваме възможност за осъществяване на задачи с повишен възпитателен ефект.

При непосредственото възприемане на спектакъла се осъществява контакт на детето-зрител с произведението на изкуството, реализира се онзи неповторим процес на „лъчеизпускането“ и „лъчевъзприемането“, по определението на Станиславски, между двете звена на системата спектакъл – публика. Тук не трябва в никакъв случай пряко и грубо да се намесваме в процеса на художествено

възприемане. Децата да се оставят свободно да изразят своите емоционални реакции в процеса на художествено възприемане. Не бива да им се правят бележки, без да се иска от тях да пазят пълна тишина в салона или още преди започване на спектакъла да се отправят груби назидателни изисквания от рода на: „Ако не слушате и не пазите тишина, артистите няма да играят“ или „куклите ще си отидат“. Театърът е едно от най-условните изкуства, то е особен език, на който драматургът, режисьорът, художникът, актьорите и композиторът разговарят с децата. За да се разбере този език, той трябва да се изучи, необходима е подготовка, натрупване на опит, което се постига с редовно гледане на театрални постановки. За учениците от началната училищна възраст е добре да се организират две-три посещения за една учебна година (куклени и драматични). У тях трябва да се развива способността за художествено възприемане, за да се получи необходимият ефект от хармоничното въздействие на съдържанието и формата на театралния спектакъл. При възприемането на театралната постановка децата могат да стигнат до различна степен на разбиране. За малките ученици е характерно конкретно-чувственото, а не логическото възприемане на спектакъла. Емоционалността е доминанта на детското възприемане. Способността за живо общува-

не е важна страна от зрителния талант на децата. В първоначалния период от приобщаването им към театъра трябва да се следи спектаклите умерено да въздействат върху детската емоционална сфера. При възприемане на театралните постановки малките зрители изпитват нужда да осмислят получените впечатления и да изкажат отношението си към видяното. Това може да стане в хода на самия спектакъл, в антрактите или след представлението. Ако спектакълът засегне нравствените чувства на децата, у тях възниква желание за намеса в сценичното действие, необходимост за непосредствена изява на чувствата. Най-активно детските емоции се проявяват в кулминацията на сценичното действие. Дълбоките емоционални преживявания на децата при възприемане на спектакъла създават художествен опит за емоционално отношение към прекрасните и грозните постъпки, издигат малките зрители на нова, по-висока степен на развитие на личността. Само тази театрална постановка, която буди мисли и дава тласък за самостоятелна духовна дейност на децата, продължава да ги вълнува и след напускането на театралната зала. Мисловната дейност като елемент на естетическото наслаждение е присъща на малките ученици. Те могат да оценят спектакъла, изхождайки от нравственото съдържание на конкретното действие, ко-

ето е предизвикало най-голямо емоционално въздействие. При учениците от началната училищна възраст нравствените и естетическите оценки се сливат. Детската оценка за спектакъла е резултат на цялостното възприемане на производението на изкуството. Анализът на диалектичното своеобразие на детското възприятие показва, че детето-зрител има възможност да се превърне в съучастник на това, което се поднася на сцената. В този процес на първоначално приобщаване към театралното изкуство трябва да се познава противоречивата природа на детското възприятие. Необходимо е да се знае, че съществува така нареченият „праг“ на възприятието. Ако съдържанието на постановката не е съобразено с детския опит, то не ще засегне съзнанието на зрителя. В този случай интересът към спектакъла бързо изчезва. Следователно съдържанието на спектакъла не трябва изцяло да се покрива с детския опит, но не бива и далече да надхвърля този опит. В определена степен то трябва да се опира на този опит и да се съобразява с детските стремежи, интереси и духовни потребности.

Театралната пиеса трябва да се съпровожда с обсъждане и размяна на мнения. Беседата върху спектакъла е една от основните форми на работа след процеса на възприемането. Тя дава възможност на децата да изразяват сво-

ите мисли и чувства, като по този начин се постига по-задълбочено осмисляне на емоционалното, нравственото и идейното съдържание на пиесата. От учителя се изисква така да води беседата, че да не се унищожи живото емоционално впечатление, получено от непосредственото общуване с изкуството. Всяка беседа носи елементите на анализ, но в случая тя трябва да запази и задълбочи емоционалния характер на производението, върху което се беседва. Анализът трябва да се изгради преди всичко върху чувствата, породени у децата. При учениците от I до IV клас като елемент на беседата върху театралния спектакъл може да се включи и преразказът. При този преразказ обаче трябва да се изисква от децата не повтаряне на събитийната канава на пиесата, а словесно-образно пресъздаване на една или друга сцена, необходима да въведе децата отново в емоционалната атмосфера на спектакъла и да им помогне по-задълбочено да вникнат в отделните сцени и образи. Предварителното обмисляне на въпросите, върху които ще се проведе беседата е много важен момент от подготовката на педагога. Въпросите трябва да обхващат цялостното идейно-художествено богатство на спектакъла, да активизират детските мисли и да насочват към размисли върху видяното. Разговорът върху спектакъла е преди всичко разговор върху кон-

кретните художествени образи. Тук обаче децата се насочват към специфичните средства и възможности, които използва театърът, за да им се помогне да осмислят действията на отделните герои. За театъра е характерна живата нагледност при изображението на живота, показът на човешките характери в тяхната конкретност.

На сцената действа живият човек – ето къде се крие своеобразието и силата на театралното изкуство. В процеса на беседата детското внимание трябва да се насочи към различните прояви на човешкото поведение: слово, пластика, костюм, грим, а също така декор, музика, светлини и шумови ефекти. На сцената всичко има определен смисъл. Често един сценичен детайл дава възможност за задълбочена характеристика на героя. Децата много точно запомнят различни сценични подробности и това трябва да се използва. От единичното и частното към цялото и общото – това е естественият път и основен метод при провеждане на беседата. С цел да се пресъздаде емоционалната атмосфера на спектакъла, беседата може да се съчетае с различни игрови форми – например разиграване в импровизационен план на отделни сцени от гледаната пиеса, четене на откъси от приказка или повест, послужили за основа на театралната постановка. При беседата учителят трябва да насочи постепенно детското внимание и

към изразните средства, с които си служат майсторите на сцената – режисьор, актьори, художник, композитор. По този начин започва подготовката на децата за самостоятелна оценка на отделните компоненти на театралното изкуство. Целта на беседата върху спектакъла не бива да бъде повтаряне съдържанието на пиесата, извод за идеята на произведението, а да се разкрие с помощта на учениците образната същност на постановката и конкретната сценична реализация на драматичната творба.

Самостоятелната творческа дейност е от голямо значение при вникване в идейно-художествената същност на спектакъла и разбиране езика на театралното изкуство. За учениците от началното училище най-подходящи са различните видове изобразителни дейности: рисуване, моделиране, апликация или пък импровизациите. Собствената творческа дейност под влияние на гледания спектакъл е един от начините за изява на детските способности. В случая учениците се поставят не само в позиция на възприемащи, но и на творци. Изборът на един или друг вид творческа дейност се определя до голяма степен от своеобразието на конкретен спектакъл и от общите учебно-възпитателни задачи. За малките ученици е по-лесно да изразят своите мисли и чувства чрез рисунка, отколкото устно или писмено. Рисунките дават представа за характера на детското възприемане на сценич-

ната условност. На децата може да се предложи да нарисуват най-красивата сцена или героя, който най-силно ги е развълнувал. Върху някой спектакъл може да се направи вместо рисунка апликация или да се моделира определено или произволно избрано действуващо лице. Пластичното изображение на героите от спектакъла води до вникване в образната природа на театралното изкуство. И все пак нито чрез словото, нито чрез изобразителните дейности може да се възпроизведе многообразието на сценичното действие, да се изразят богатите впечатления от спектакъла. Трудно е да си представим творческата дейност върху театрална творба без собствено игрово възпроизвеждане по памет. Действайки от името на един или друга герой, детето отново преживява чувствата, които са го вълнували при непосредственото възприемане на творбата. При тези импровизации могат да се използват само отделни детайли от костюма на героя, които са

достатъчни децата да се вживеят в образа на героя и да се породят у тях богати сценични асоциации. По този начин естествено и органично се постига както по-пълно осмисляне на характерите, така и осъзнаване спецификата на вида изкуство. В случая децата не само възпроизвеждат текста (репликите на героите), но и влизат в диалог помежду си, използват жеста, мимиката, мизансцената. Чрез непосредственото игрово възпроизвеждане най-добре се оценява дълбочината на спектакъла и се осмисля видяното в театъра.

Всеки вид творческа работа има определена и своеобразна възпитателна функция. Всяка една от тях развива творческите способности на учениците и им помага постепенно да осъзнават спецификата на театралното изкуство. Опитът показва, че именно в началната училищна възраст, когато е най-силен интересът на децата към театъра, могат да се формират устойчиви интереси и предпочитания към този вид изкуство.

INTRODUCING INTO THE MELPOMENE'S TEMPLE

Mariana Tsonevska

This article concerns the psychological mechanism of the influence of a theatrical performance on human perceptions. It shows the connection between the graphically – figurative thinking and high mental functions – thinking, aesthetic experience and ethical values.

Preparing pupils for perception and rationalization of a theatrical performance is the main problem discussed in the article. The basic criteria for the pedagogical effectiveness of a theatrical performance are mentioned.

The main part of the present paper is methodologically applied and reveals the problem of the practical preparation of pupils for perceptions. That's why Mariana Tsonevska appears to be a valuable specialist for the teachers in elementary schools. She is able to help them to motivate children's frequent visit to the "Temple of Melpomene", where they will effectively acquire the country-old social experience of human culture.